

Farklı Yönetim Şekillerine Sahip Ülkelerde Ekonomik Ve Demokratik Performans: Nicel Bir Analiz

Devran DENİZ¹, Ceren ERTÜRK²

Özet

Bu çalışmada, ülkelerin ekonomik ve demokratik performanslarının, farklı yönetim sistemlerine sahip ülkeler arasında değişim gösterip göstermediği ampirik olarak araştırılmıştır. Çağdaş temsili demokrasilerde en yaygın iki yönetim modeli başkanlık ve parlamenter sistemdir. Bu sebepten çalışmanın özünü bu iki sistem ile yönetilen ülkeler oluşturmaktadır. Ancak uygulamada farklı tonları bulunan ve melez bir yönetim şekli olan yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkeler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunun için her bir yönetim şekli ile yönetilen 15'er ülkenin verisi kullanılmıştır. Ekonomik performans ölçütü olarak kişi başı milli gelirdeki reel artış, demokratik performans ölçütü olarak demokratik gelişmişlik ve sivil özgürlükler endeksi kullanılmıştır. Grupların ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı konusunda Kruskal Wallis ve Mann Whitney testlerinden faydalanılmıştır. Sonuçta, başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde kişi başı milli gelirdeki artış oranının (%2,54), parlamenter sistem ile yönetilen ülkelere göre (%1,74) daha yüksek olduğu; bununla birlikte parlamenter sistem ile yönetilen ülkelerde demokratik gelişmişlik (9) ve sivil özgürlükler (9,69) seviyesinin başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere göre (sırasıyla 7,19 ve 8,43) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aradaki farklar istatistiki açıdan anlamlıdır (maksimum $p=0,012$). Çalışmanın amacı her iki yönetim sisteminden herhangi birinin diğerine karşı üstün olduğunu göstermek değil, sadece ampirik sonuçları belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: *Yönetim Sistemleri, Kişi Başı Milli Gelir, Demokratik Gelişmişlik*

Jel Sınıflandırma: *A12, H10, H11*

¹ Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Muhasebe Finans ABD, ddeniz@bandirma.edu.tr

² Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, certurk@bandirma.edu.tr

Abstract

In this study, it has been empirically researched whether the economic and democratic performances of countries have changed between countries with different management systems. In contemporary democracies, the two most widespread government models are presidential and parliamentary systems. Thus the essence of the study is the countries governed by these two systems. But; Countries with different tones in practice and governed by a semi-presidential system, which is a hybrid management style, are included in the study. For this, the data of the 15 countries governed by each management style are used. As a measure of economic performance, the per capita national real growth rate is used and democratic development and civil liberties index are used as democratic performance criteria. Kruskal Wallis and Mann Whitney tests were used to determine whether the difference between the groups' averages was statistically significant. As a result; (2.54%) per capita national income increase in the countries governed by the presidential system is higher than that of the parliamentary system (1.74%). However, democratic development (9) and individual freedoms (9,69) are higher in the countries governed by the parliamentary system than countries governed by the presidential system (7,19 and 8,43 respectively). The differences are statistically significant. The aim of the study is not to show which one of the two management systems is superior to the other, but only to determine empirical results.

Key Words: *Management Systems, Per Capita National Income, Democratic Development*

Jel Classification: *A12, H10,H11*

---

1. Giriş

Literatür bölümünde daha detaylı açıklandığı üzere, Parlamenter, Başkanlık ve Yarı başkanlık şeklinde 3 temel demokratik yönetim şekli bulunmaktadır. Parlamenter sistem özellikle yarattığı hükümet istikrarsızlıkları yönüyle eleştirilmektedir. Parlamenter sistemin uygulandığı üçüncü ve dördüncü Fransız hükümetlerinde ve Alman Weimer Cumhuriyeti'nde çoğu yasama döneminde yaygın bir hükümet istikrarsızlığı görülmüş ve hükümetlerin ömürleri genellikle 1 yılı nadiren geçmiştir. Belçika, Danimarka, Hollanda, Norveç, İsveç gibi parlamenter rejimlerdeki ortalama hükümet ömrü ise 22 aydır (Gözler a, 2000: 27). Böylesine kısa ömürlü hükümetlerin orta ve uzun vadeli programlar yapması ve uygulamasının zorlukları, ülkelerin ekonomik performanslarını oldukça olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Alesina vd., 1996: 189). Literatürde; başkanlık ve yarı başkanlık sisteminin savunucuları bu sistemin güçlü, istikrarlı ve uzun ömürlü hükümetler yaratmasından dolayı ülkelerin refah gelişimine katkı verdiğini ifade etmektedir (Szilagyi, 2009: 310).

Başkanlık veya yarı başkanlık sistemine karşı çıkanların temel savı ise, başkanlık sisteminin yönetimde kişiselleşme, güç zehirlenmesi, demokratik olmayan uygulamaların artma tehlikesi, kazananın her şeyi kazanması kaybedenin her şeyi kaybetmesi ve çoğunlukçu yönetim tehlikesi gibi nedenlerle ülkelerin demokrasi standardının geriye gitmesi ve baskıcı yönetimlerin oluşması sonucu bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasıdır (Onar, 2005: 92 ; Tataroğlu, 2006: 109 ; Beriş, 2015: 99 ; Beceren ve Kalağan, 2007: 169 ; Evcimen, 1992: 320).

Bu çalışmada özellikle başkanlık ve parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin ekonomik ve demokratik performansları ampirik olarak karşılaştırılmıştır. Ekonomik performans ölçütü olarak kişi başı milli gelirdeki reel artış, demokratik gelişmişlik seviyesi olarak ise The Economist Dergisi tarafından yayınlanan Demokratik Gelişmişlik Endeksi ve Sivil Özgürlükler Endeksi kullanılmıştır. Çalışma sonunda başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde oluşan güçlü ve istikrarlı hükümetler neticesinde refah

artışının parlamenter sisteme göre daha yüksek olup olmadığı nicel olarak ortaya konmuştur. Ayrıca başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde sivil özgürlükler ve demokratik gelişmişlik seviyesinin parlamenter sistemle yönetilen ülkelere göre daha düşük olup olmadığı araştırılmıştır.

1. Literatür

Demokratik yönetimlerdeki hükümet sistemlerinin sınıflandırılmasında devletin temel anayasal organları arasındaki ilişki dikkate alınmaktadır. Ancak bütün demokratik yönetim sistemlerinde yargı organının her zaman için bağımsız bir anayasal organ olması gerekliliği, hükümet sistemlerinin belirlenmesinde yargı haricindeki iki temel kuvvet olan, yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin dikkate alınmasını gerektirmektedir (Onar, 2005: 71). Yasama ve yürütme organları arasında erkin dağılımı baz alınarak, hükümet sistemleri parlamenter sistem (yumuşak kuvvetler ayrılığının bir uzantısı olarak) ve başkanlık sistemi (sert kuvvetler ayrılığının uzantısı) olarak tasnif edilmektedir. Ancak bunların dışında, başkanlık ve parlamenter sistemin karması olan bir üçüncü hükümet sistemi olan yarı başkanlık sistemi de mevcuttur. Bazı yazarlar, hükümet sistemleri için genel olarak yapılan başkanlık, parlamenter ve yarı başkanlık şeklindeki üçlü tasniflemeyi, karşımıza çıkan tüm örnekleri açıklamadığı gerekçesiyle yetersiz bulmakta ve daha detaylı tasniflemeye bulunmaktadır. Ancak literatürde genel olarak üçlü tasnifleme modeli yaygın olarak kullanılmaktadır.

Dünya üzerinde pek çok ülkede benimsenen ve temel olarak Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı teorisine dayanan demokratik yönetim sistemleri, her ülkede aynı şekilde uygulanmamaktadır. Bunun nedeni, her ülkenin demokratik ve siyasi kültür seviyesinin birbirinden farklılık göstermesidir (Arslan, 2013: 30). Parlamenter sistemin mevcut olduğu kimi ülkelerde, yasama, yürütme ve yargı arasındaki ilişki, kuvvetler ayrılığına daha fazla önem verilerek oluşturulmuşken, bazı ülkelerde ise anayasal organlardan biri diğerinden daha güçlü konumdadır. Bununla birlikte sert

kuvvetler ayrılığını öngören başkanlık sistemi, ABD’de başarı ile uygulanırken, kimi ülkelerdeki başkanlık sistemine ait farklı düzenlemeler, otoriter rejim tartışmalarını gündeme getirmektedir (Turan, 2005: 112).

1.1. Yönetim Sistemleri

Yukarıda ifade edildiği gibi 3 şekilde tasniflenen demokratik yönetim sistemleri aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

1.1.1. Parlamenter Yönetim Sistemi

Parlamenter sistem 18. yüzyıl ortalarında İngiltere’de ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda da özellikle Kıta Avrupası ülkelerinde uygulama alanı bulmuştur (Yüksel, 2013: 40). Parlamenter Yönetim Sisteminde, geleneksel olarak hükümeti kurma yetkisi, mecliste çoğunluğu sağlayabilmiş partinin liderine veya ileri gelenine verilmektedir. Hükümeti kurmakla yetkilendirilen kişi, bakanlar kurulu listesini hazırlamakta ve Cumhurbaşkanı’nın onayına sunmaktadır. Bakanlar meclis dışından olabileceği gibi meclis içinden de olabilmektedir. Hükümete seçilen bir bakanın, milletvekilliği görevinden istifa etmesine çoğunlukla gerek yoktur. Cumhurbaşkanı’nın/Taç’ın onayından sonra, bakanlar kurulu listesi meclis tarafından oylanır. Bir başka ifadeyle hükümetin göreve başlaması, meclisin vereceği güvenoyuna bağlıdır. Bu nedenle Parlamenter Yönetim Sisteminde, hükümetin meclisin içinden çıktığı söylenilmektedir. Bu durum parlamenter sistemde, yasama ve yürütme organları arasında sert bir ayrımın olmadığını göstermektedir. Ayrıca Parlamenter Yönetim Sisteminde, meclisin hükümeti feshetme yetkisi de vardır. Buna karşın meclisin güvenini kaybetmiş hükümetin de meclisi feshetme yetkisi vardır. Bu özellik parlamenter sistemin dengeleme ve denetleme mekanizmalarından biridir (Arslan, 2013: 38-39).

Parlamenter sistemde devletin başı (Cumhurbaşkanı/Taç) ve hükümetin başı farklı kişilerdir. Bu da yürütmede iki başlılığı beraberinde getirmektedir. Çoğu kez cumhurbaşkanı temsili yetkilere sahip, meclis

tarafından seçilmiş ve siyasi sorumluluğu olmayan kişilerken, yürütmenin başı bakanlar kurulunun başı olan başbakandır (Szilagyi, 2009: 312).

Özetle, Parlamenter Yönetim Sisteminde, yasama ve yürütme organları arasında organik bir bağ bulunmaktadır.

1.1.2. Başkanlık Yönetim Sistemi

Demokratik yönetim sistemlerinin bir diğeri olan Başkanlık Yönetim Sisteminde, kuvvetler ayrılığı ilkesi parlamenter yönetim sistemine göre daha sert bir şekilde uygulanmaktadır (Gül ve Karagöz, 2007: 711). ABD'de ortaya çıkan başkanlık yönetim sistemi, gücün yasama ile yürütme organları arasında eşit dağılımına dayanmaktadır (Kalaycıoğlu, 2005: 14).

Başkanlık Yönetim Sisteminde meclis, milletvekili seçimleriyle göreve gelmektedir. Yürütme organı ise, milletvekili genel seçimlerinden farklı olarak yapılan başkanlık seçimleriyle göreve gelir. Yürütmenin başında Devlet Başkanı bulunur ve sembolik güce sahip olduğu parlamenter sistemlerin aksine, Başkanlık Sisteminde Devlet Başkanı daha güçlüdür. Çünkü bu sistemde Başkanı doğrudan halk seçmektedir (Arslan, 2013: 196-197). Nitekim yürütme tek bir kişiden oluşmaktadır o da başkandır.

Başkanlık Yönetim Sisteminde, Başkanın ve meclisin farklı zamanlarda doğrudan halk tarafından seçilmesi, yasama ve yürütmenin birbirleriyle organik bağının bulunmamasını sağlamıştır. Bu durum Başkanın, meclisten güvenoyu alma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Aynı şekilde Başkan da bu durumda meclisi feshedememektedir. Böylece Başkanlık Yönetim Sisteminde, yasama ve yürütme birbirinden bağımsız bir şekilde göreve gelmektedir. Bununla birlikte Başkanın doğrudan halk tarafından seçilmesi, meclisin güvenoyuna ihtiyaç duymaması ve yürütmeden sorumlu tek kişi olması, Başkanlık Yönetim Sisteminde güçlü bir yöneticinin ve dolayısıyla yönetimde istikrarın olduğu algısını oluşturmaktadır (Arslan, 2013: 196,201).

Başkanlık sisteminin en önemli yönü, yürütmenin kazanmış olduğu güç ve istikrardır. Başkanlık sisteminde yürütme erki yani başkan, belirli bir süre için halk tarafından seçilir ve bu süre boyunca görevinde kalır. Başkan meclisin güvenoyuna ihtiyaç duymaz ve meclis güvensizlik oyuyla başkanı görevinden alamaz. Bu durum başkanın güven içinde karar almasında ve uygulamasında fayda sağlamaktadır (Özkul, 2012: 87,88).

1.1.3 Yarı Başkanlık Sistemi

İlk kez Hubert Beuve- Mery tarafından 1959 yılında kullanılan ve Maurice Duverger tarafından yoğun olarak çalışılan "*Yarı-Başkanlık Yönetim Sistemi*" (TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2014: 29) hem parlamenter sistem hem de başkanlık sisteminin bir karması olarak nitelendirilebilir (Onar, 2005: 75).

Daha önce, Weimar Anayasası döneminde Almanya'da, ondan sonra da Finlandiya'da uygulanan bu sistem, Parlamenter Yönetim Sistemiyle yönetilen Fransa'da da, yaşanan hükümet istikrarsızlıklarını ortadan kaldırmak için başvurulan bir yöntem olmuştur. Bu nedenle de Yarı Başkanlık Yönetim Sistemi, yasamanın gücünü sınırlandırarak, yürütmeyi daha çok güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla da, Devlet Başkanına oldukça geniş yetkiler vererek, onu yasama organı karşısında güçlendirmiştir (TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2014: 29, 35).

Yarı başkanlık sisteminde, halk tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanı (devlet başkanı) ve meclis tarafından seçilen Başbakan bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, Yarı Başkanlık Yönetim Sisteminde, yürütme organında çift başlılık söz konusudur. Meclis çoğunluğunun hükümetteki temsilcisi, yürütmenin ikinci başı olan Başbakandır. Yürütmede asıl olan ise Devlet Başkanıdır. Başbakan, her zaman Devlet Başkanı ile uyumlu bir çalışma yürütmek zorundadır. Çünkü Başbakanın yetkileri, Devlet Başkanına göre daha zayıftır. Bununla birlikte Başbakan Meclise karşı sorumluyken, Devlet Başkanının hiçbir kişi ya da kuruma karşı sorumluluğu yoktur. Ayrıca halk tarafından seçilen Devlet Başkanının

göreve başlaması veya görevde kalması için güvenoyuna ihtiyacı yokken, meclisin içinden seçilen Başbakan göreve başlaması veya görevde kalması için çoğu zaman güvenoyuna ihtiyaç duyabilmektedir (Arslan, 2013: 222, 262, 264). Bu durum Devlet Başkanını daha da güçlü bir konuma getiren Yarı Başkanlık Yönetim Sisteminin özelliklerindedir.

Parlamente sistemde yaşanan hükümet istikrarsızlıklarını ve başkanlık sisteminde yaşanan yasama ile yürütmenin kilitlenmesi sorununu, yürütmeyi yasama karşısında güçlendirerek aşmayı hedefleyen Yarı Başkanlık Yönetim Sistemi, bunun için sistemin fesih özelliği devreye sokmaktadır. Bu çerçevede yasama ile yürütme arasında bir "kilitlenme" olması ve bir "uzlaşma" sağlanamaması halinde, sistemin fesih özelliği devreye girmektedir. Bu da devlet başkanının, ya kendisinin ya da başbakanın önerisiyle anayasada belirtilen koşullarda parlamentoyu feshetmesidir. Devlet başkanına tanınan bu yetki yarı başkanlık sistemi uygulayan ülkelerin hemen hepsinde kabul edilmiştir (Demir, 2013: 832).

Özetle yarı başkanlık sistemi, yasama ve yürütme erklerinin işbirliğine dayanmakta ve parlamente sistemin ve başkanlık sisteminin kısmi özelliklerini taşımaktadır. Sistem parlamente rejimlerde rastlanılan "yürütmenin istikrarsızlığı" ve başkanlık sisteminde rastlanan "yasama ile yürütmenin kilitlenmesi" sorununa çözüm üretmeyi amaçlamaktadır.

1.2. Yönetim Sistemlerine Yöneltilen Eleştiriler

Yönetim sistemlerine yöneltilen eleştiriler genel olarak, kuvvetler ayrılığı ilkesi, hükümet istikrarsızlıkları ve otoriter rejim tartışmaları ile demokratik hususlar üzerine odaklanmaktadır.

Bu kapsamda öncelikle parlamente sisteme yöneltilen eleştiriler ele alınacak olursa, ilk olarak parlamente sistemde, yürütmenin yasamanın içinden çıkması ve yasamanın yürütmeyi denetleme ve dengeleme zorunluluğu sisteme yönelik eleştirileri beraberinde getirmektedir. Çünkü bu durum, mecliste çoğunluğu sağlayan partinin hükümette de yer alması

nedeniyle oldukça zordur. Hatta çoğu zaman meclisin, hükümeti denetlemesi Parlamenter Yönetim Sisteminde imkânsız hale gelmektedir. Bu durum Parlamenter Yönetim Sistemini suistimallere açık hale getiren bir uygulamadır (Arslan, 2013: 89).

Parlamenter sistemin sıkça eleştirilen diğer yönü ise, yaratmış olduğu hükümet istikrarsızlıklarıdır. Parlamenter sistemle yönetilen, parçalı yapıda veya çok sayıda siyasi partinin bulunduğu ülkelerde, çoğunluğun sağlanamaması nedeniyle hükümet kurma sorunları yaşanabilmektedir. Bunun dışında meclisin güvenoyuna dayanarak göreve başlayan hükümet, bu aşamadan sonra da yine meclis tarafından gerekli görüldüğünde görevden alınabilmektedir. Dolayısıyla parlamenter sistemde, hükümet kurulduktan sonra da hükümet istikrarı sağlanamayabilmektedir. Örneğin Türkiye’de 1969-1983 döneminde 14 yılda toplam 14 hükümet kurulmuştur. Parlamenter rejimin benimsendiği bir başka ülke İtalya’da ise, 1948- 1992 yılları arasında toplam 50 hükümet kurulmuştur (Yüksel, 2013: 44). Hükümetteki bu istikrarsızlık yürütmenin ülke adına orta ve uzun vadeli planlar yapmasının önüne geçmektedir (Karahana ve Karagöl, 2014: 1-2).

Parlamenter sistemin, hükümet istikrarsızlıklarına yol açmasına yönelik eleştirilerin devamında, sistemin zayıf ve etkinliği düşük hükümetleri yönetime getirmesi eleştirileri bulunmaktadır. Çoğunlukla Nispi Temsil Seçim Sisteminin benimsendiği parlamenter sistemlerde, hükümet, genellikle koalisyon şeklinde oluşturulmak durumunda kalmaktadır. Koalisyon hükümetleri ise genellikle uyum ve uzlaşmaya dayalı hükümetlerdir. Koalisyon liderlerinin kendi aralarındaki anlaşma ihtiyacı ve bu ihtiyacın zorlukları, hızlı karar alamama durumlarını beraberinde getirmektedir. Bu durumda özellikle koalisyon hükümetlerinin oluşturduğu yürütme organı karar almakta ve uygulamakta yetersiz kalabilmektedir. (Gözler a, 2000: 29-30).

Parlamenter sistemin diğer bir eleştirilen yönü ise daha düşük nitelikli bir demokrasi doğurması tezidir. Zira sistem hesap sorulabilirlik

açısından belirsizdir. Özellikle koalisyon hükümetlerinde, sorumluluğun teşhisi oldukça güçtür. Hükümet birden fazla partiden oluştuğunda ve işler iyi gitmediğinde halk hesap soracağı partiyi bilemez. Parlâmenter sistemde, başbakanın sorumluluktan kurtulması, suçu ortaklarına yüklemesi mümkündür (Gözler a, 2000: 30). Bunun dışında halkın yürütmeyi doğrudan seçememesi, önceden bilinebilirliğin (öngörülebilirliğin) düşük olması, yasama ile yürütme organlarının zayıf şekilde ayrışması gibi durumlarda bu daha düşük nitelikli demokrasi tezinin gerekçeleri arasındadır (Efe ve Kotan, 2015: 70-75).

Başkanlık Yönetim Sistemine yöneltilen eleştiriler arasında ise, Başkanın hem devletin hem de hükümetin başı olarak yürütmede tek yetkili kişi olması yer almaktadır. Bu durumda kuvvetler ayrılığı dengesini iyi ayarlayamamış ülkelerde, otoriter rejimler ortaya çıkabilmektedir (Teziç, 2005: 427). Başka bir ifadeyle, demokrasi ve uzlaşma kültürünün tam oturmadığı ve parti disiplininin yüksek olduğu ülkelerde, sistem otoriterleşme eğilimine girebilmekte ve demokrasi açısından da bu durum tehdit unsuru olabilmektedir (Beriş, 2015: 99).

Başkanlık sistemine yöneltilen diğer bir eleştiri ise, Başkanın ve meclisin farklı zamanlarda ayrı seçimlerle belirlenmesi sonucu, başkan ile meclis çoğunluğunun farklı siyasi partilerden oluşabilmesidir. Bu durum, yürütmenin ihtiyaç duyduğu yasaların hızlı ve kolay bir şekilde meclis tarafından çıkarılması noktasında endişe yaratmaktadır. Yasama ile yürütme arasında yaşanabilecek bir kilitlenme, yürütmenin etkinliğini minimuma indirebilmektedir (Beriş, 2015: 98; Kalaycıoğlu, 2005: 16,21). Ancak bu husus ABD gibi parti disiplini fazla olmayan, partilerin görevlerini daha iyi kavradığı, uzlaşma kültürünün yüksek olduğu ülkelerde daha rahat bir şekilde çözülebilmektedir (Yazıcı, 2005: 134).

Başkanlık Yönetim Sistemine yöneltilen başka bir eleştiri ise, başkanlık sistemlerindeki katılıktır. Başka bir ifadeyle, yasama ve yürütme arasındaki tıkanma ihtimali ve bu kuvvetlerin birbirini görevden alamaması

durumu, kimi zaman sistemin işleme için gerekli esnekliğin kaybolmasına neden olmaktadır. Hatta bu durum kamuoyunda popülaritesini veya meşruiyetini kaybetmiş bir başkanın görevine devam etmesine izin vermektedir (Beriş, 2015: 105-106; Yazıcı, 2005: 127). Özellikle başkanın sabit bir görev süresinin olması ve bu süreçte istisnai durumlar dışında her ne olursa olsun görevden alınmaması sisteme yönelik endişe yaratmaktadır (Tunç ve Yavuz, 2009: 32-33).

Diğer bir yönetim sistemi olan ve parlamenter sistemlerde gözlemlenen istikrarsız hükümet sorununa bir çözüm olarak ileri sürülen Yarı Başkanlık Sisteminin (Demir, 2013; 844) en çok eleştirilen yönü ise, yürütmedeki çift başlılığın doğurabileceği anlaşmazlıklardır. Yani cumhurbaşkanı ve başbakan arasında oluşabilecek görüş ayrılıkları nedeniyle yürütme ve yasama organlarının görevini yerine getiremez hale gelmesi söz konusu olabilir. Özellikle devlet başkanı ile yasama organındaki çoğunluk ve bu çoğunluğun kurduğu hükümetin farklı siyasi partilerden olması durumunda anlaşmazlık çıkması muhtemeldir (Demir, 2013: 845, 846). Kohabitasyon dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, devlet başkanı ve başbakan arasındaki yetki paylaşımında sorunlar yaşanabilmektedir (Arslan, 2013: 261).

Yarı Başkanlık Sistemine yönelik başka bir eleştiri ise, bu sistemin yasama ve yürütme organlarının işbirliğine dayanmasıdır. Yarı Başkanlık Yönetim Sisteminin, yönetme yetkisini yasama ve yürütme arasında dengeli dağıtmaması, başka bir ifadeyle Devlet Başkanının Başbakana göre daha güçlü konumda olması ve yasama organının gücünün sınırlı olması eleştirilerin ana noktasıdır (Arslan, 2013: 222). Bu durum daha önce ifade edildiği üzere ülkelerin demokratik olmayan sistemlere doğru sürüklenmesine yol açabilmektedir.

Yarı Başkanlık Sistemine yönelik bir diğer eleştiri ise, yasama ve yürütme organlarının birbirlerini denetlemeleri noktasındadır. Özellikle Devlet Başkanının hiçbir kişi ya da kuruma karşı sorumluluğunun olmaması

eleştirileri beraberinde getirmektedir. Bu özellikler, Yarı Başkanlık Yönetim Sisteminin Kuvvetler Ayrılığı Teorisinin iyi bir uygulaması olarak görülmemesine neden olmaktadır (Arslan, 2013: 262).

Görüldüğü üzere, her bir demokratik yönetim sisteminin birbirine göre nispi üstünlükleri bulunmakla beraber, çeşitli eleştirilen yönleri de vardır.

2. Veri- Metodoloji- Bulgular

Bu bölüm 3 alt kısımdan oluşmaktadır.

2.1 Veri

Çalışmada veri seti olarak, başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistem ile yönetilen 15'er ülke olmak üzere toplam 45 ülkenin verisi kullanılmıştır. Ülkelerin ekonomik performans ölçütü olarak, kişi başı milli gelirdeki reel büyüme oranı kullanılmıştır. Demokratik gelişmişlik seviyesi ve sivil özgürlükler puanlaması ise The Economist Dergisi'nin ülkeler için yapmış olduğu puanlamadan elde edilmiştir. Demokratik gelişmişlik seviyesi; seçim sistemi ve çoğulculuk, hükümet fonksiyonu, politik katılım, siyasi kültür, sivil özgürlükler şeklinde beş faktörden her birinden yapılan puanlamanın ortalaması alınarak 10 tam puan üzerinden adı anılan dergi tarafından ölçülmüştür. Benzer şekilde sivil özgürlükler puanı aynı dergi tarafından 15 gösterge dikkate alınarak hesaplanmıştır. Veri setindeki 45 ülkenin adı, yönetim şekilleri, kişi başı reel milli gelir artışı, demokratik gelişmişlik seviyesi ve sivil özgürlükler puanı aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1'deki 15'er ülke her bir yönetim şeklinde demokratik gelişmişlik seviyesi en yüksek olan ülkeler olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Ülkelerin Yönetim Şekilleri ve Makro Veriler

Sıra	Ülke	Yönetim Şekli ⁽¹⁾	Demokratik Gelişmişlik Seviyesi ⁽²⁾	Sivil Özgürlükler ⁽³⁾	Kişi Başı Milli Gelir Büyümesi (%) ⁽⁴⁾
1	Norveç	Parlamerter	9.93	10.00	1.20
2	İzlanda	Parlamerter	9.50	9.71	2.15
3	İsveç	Parlamerter	9.39	9.41	1.93
4	Yeni Zelanda	Parlamerter	9.26	10.00	1.57
5	Danimarka	Parlamerter	9.20	9.41	0.84
6	İrlanda	Parlamerter	9.15	10.00	4.19
7	Kanada	Parlamerter	9.15	10.00	1.44
8	İsviçre	Parlamerter	9.09	9.41	1.05
9	Avustralya	Parlamerter	9.01	10.00	1.83
10	Lüksemburg	Parlamerter	8.81	9.71	2.06
11	Hollanda	Parlamerter	8.80	9.41	1.45
12	Almanya	Parlamerter	8.63	9.71	1.34
13	Avusturya	Parlamerter	8.41	9.41	1.36
14	Malta	Parlamerter	8.39	9.71	2.45
15	İspanya	Parlamerter	8.30	9.41	1.24
16	Uruguay	Başkanlık	8.17	10.00	2.79
17	ABD	Başkanlık	7.98	8.24	1.46
18	Kosta Rika	Başkanlık	7.88	9.71	2.49
19	Şili	Başkanlık	7.78	9.41	2.72
20	Kıbrıs	Başkanlık	7.65	9.12	0.73
21	Panama	Başkanlık	7.13	8.53	4.18
22	Endonezya	Başkanlık	6.97	7.06	2.76
23	Arjantin	Başkanlık	6.96	7.65	1.60
24	Filipinler	Başkanlık	6.94	8.24	2.84
25	Brezilya	Başkanlık	6.90	8.82	1.37
26	Surinam	Başkanlık	6.77	8.24	2.47
27	Gana	Başkanlık	6.75	7.35	3.30
28	Kolombiya	Başkanlık	6.67	8.24	2.18
29	Dominik Cumhuriyeti	Başkanlık	6.67	7.65	3.93
30	Peru	Başkanlık	6.65	8.24	3.23
31	Fransa	Yarı Başkanlık	7.92	8.82	0.98
32	Portekiz	Yarı Başkanlık	7.86	9.41	0.98
33	Hırvatistan	Yarı Başkanlık	6.75	7.94	2.47
34	Guyana	Yarı Başkanlık	6.25	7.06	2.77
35	Senegal	Yarı Başkanlık	6.21	7.06	1.26
36	Gürcistan	Yarı Başkanlık	5.93	5.59	7.13

37	Ukrayna	Yarı Başkanlık	5.70	7.06	1.96
38	Mali	Yarı Başkanlık	5.70	6.47	1.91
39	Madagaskar	Yarı Başkanlık	5.07	4.71	-0.09
40	Kırgız Cumhuriyeti	Yarı Başkanlık	4.93	5.00	3.26
41	Burkina Faso	Yarı Başkanlık	4.70	4.71	2.93
42	Nijer	Yarı Başkanlık	3.96	4.71	0.61
43	Cezayir	Yarı Başkanlık	3.56	4.12	2.00
44	Rusya Federasyonu	Yarı Başkanlık	3.24	3.53	3.17
45	Cibuti	Yarı Başkanlık	2.83	2.65	1.64

Kaynak: <http://www.economist.com> (25/01/2017) ^(2,3) ; www.worldbank.org.tr (25/01/2017) (Yazarların hesaplaması)⁽⁴⁾;

⁽¹⁾Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Sartori, G. ; Çağdaş Demokrasiler, Lijphart, A. ; Robert Elgie, "The Politics of Semi-Presidentialism"; https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/yari_baskanlik.pdf ; Semi-Presidential Systems: Dual Executive And Mixed Authority Patterns; Shugart, M.S. (2005)

Ülkelerin kişi başı milli gelirindeki reel artış 1996 ve 2015 yılları arasındaki son yirmi yıllık verinin geometrik ortalaması alınarak belirlenmiştir. Veri seti olarak uzun bir dönemin seçilmesindeki amaç bu süre zarfında hemen her dünya ülkesinin Güney Asya krizi, 2009 küresel finans krizi gibi çeşitli küresel krizleri, varsa kendine has küçülme dönemlerini hem de hızlı büyümelerin gerçekleştiği dönemleri yaşamış olmalarıdır. Böylelikle ülkelerin yönetim şekillerine göre ekonomik performansları arasında farklılık olup olmadığı daha sağlıklı şekilde belirlenmeye çalışılmıştır.

2.2 Metodoloji

Çalışmada her bir yönetim sistemine ait 15'er ülkenin öncelikle demokratik gelişmişlik seviyesi, sivil özgürlükler seviyesi ve kişi başı reel milli gelir büyümesi ortalama olarak gösterilmiştir. Daha sonra gruplar arası ortalama puanların farklı olup olmadığını test etmek için non-parametrik test olan Kruskal Wallis ve Mean Whitney U testi yapılmıştır. Tek yönlü varyans analizi (anova) yapılmamasının nedeni parametrik test koşullarının sağlanmamasıdır. Çalışmanın evreni demokratik yönetim şekline sahip tüm

ülkelerdir. Örnekleme ise başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistemlerin her biri ile yönetilen 15'er ülkedir. Söz konusu 15'er ülke her bir yönetim şekli için demokratik gelişmişlik seviyesine göre en yüksek puanı olan ülkelerdir.

2.3 Bulgular

Tablo 1'de verilen 45 ülkeye ait veriler özetlenerek Tablo 2 oluşturulmuştur.

Tablo 2. Tanımsal İstatistik Bilgiler

Yönetim Şekli	Ortalama Demokratik Gelişmişlik Seviyesi	Ortalama Sivil Özgürlükler Puanı	Ortalama Kişi Başı Reel Milli Gelir Büyümesi
Parlamenter Sistem	9,00	9,69	%1,74
Başkanlık Sistemi	7,19	8,43	% 2,54
Yarı Başkanlık Sistemi	5,37	5,92	% 2,20

Tablo 2'den görüldüğü üzere kişi başı milli gelirdeki yıllık artış Başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde % 2,54, yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde % 2,20 ve parlamenter sistem ile yönetilen ülkelerde % 1,74'tür. Demokratik gelişmişlik seviyesi ve sivil özgürlükler ise parlamenter sistem ile yönetilen ülkelerde diğerlerine göre daha yüksektir. Ancak gruplar arası farklılıkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını ölçmek için ön koşul gerektirmeyen non-parametrik bir test olan Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Yönetim Şekli	N	Mean Rank	
Demokratik Gelişmişlik Seviyesi	Parlamenter	15	38
	Başkanlık	15	21
	Yarı Başkanlık	15	10
	Total	45	

Sivil Özgürlükler	Parlamentar	15	36
	Başkanlık	15	23
	Yarı Başkanlık	15	10
	Total	45	
Kişi Başı Milli Gelir Büyüme	Parlamentar	15	17
	Başkanlık	15	29
	Yarı Başkanlık	15	23
	Total	45	

	Demokratik Gelişmişlik Seviyesi	Sivil Özgürlükler	Kişi Başı Milli Gelir Büyüme
Chi-Square	34,811	30,342	5,775
df	2	2	2
Asymp. Sig.	,000	,000	,05
Grouping Variable: Yönetim Şekli			

Tablo 3'ten görülmektedir ki: demokratik gelişmişlik seviyesi, sivil özgürlükler seviyesi ve kişi başı milli gelir büyüme oranı bakımından gruplar arasında farklılıklar vardır ve bu farklar istatistiksel açıdan %95 güven düzeyinde anlamlıdır. Bu durumda her bir bağımlı değişken için hangi gruplar arasında farklılıklar olduğunun belirlenmesi için ikili gruplar arasında Mann Whitney testi yapılmıştır. Her bir bağımlı değişken için Mann Whitney testi sonuçları ve grupların ortalama değerleri arasındaki farklar (mean difference) birleştirilerek Tablo 4 oluşturulmuştur.

Tablo 4: Mean Whitney U Testi Sonuçları ve Ortalamalar Arası Farklar

Dependent Variable	Mean Difference (I-J)	Sig.		
Demokratik Gelişmişlik Seviyesi	Parlamentar	Başkanlık	1.81*	,000
		Yarı Başkanlık	3.62*	,000
	Başkanlık	Parlamentar	-1.81*	,000
		Yarı	1.81*	,000

		Başkanlık		
	Yarı Başkanlık	Parlamentar	-3.62*	,000
		Başkanlık	-1.81*	,000
Sivil Özgürlükler	Parlamentar	Başkanlık	1.25*	,000
		Yarı Başkanlık	3.76*	,000
	Başkanlık	Parlamentar	-1.25*	,000
		Yarı Başkanlık	2.51*	,000
	Yarı Başkanlık	Parlamentar	-3.76*	,000
		Başkanlık	-2.51*	,000
Kişi Başı Milli Gelir Büyüme	Parlamentar	Başkanlık	-,79*	,012
		Yarı Başkanlık	-,45	,367
	Başkanlık	Parlamentar	,79*	,012
		Yarı Başkanlık	,33	,233
	Yarı Başkanlık	Parlamentar	,45	,367
		Başkanlık	-,33	,233

Tablo 4'ten görülmektedir ki demokratik gelişmişlik ve sivil özgürlükler seviyesi, parlamenter sistemle yönetilen ülkelerde diğer sistemlerle yönetilen ülkelere göre daha yüksek; başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde ise yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere göre daha yüksektir. Aradaki farklar istatistiksel açıdan anlamlıdır. Kişibaşı milli gelirdeki büyüme ise başkanlık ile yönetilen ülkelerde parlamenter sistemle yönetilen ülkelere göre daha yüksek çıkmış ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p=0,012$). Bunlar dışında istatistiksel açıdan anlamlı farklar bulunmamıştır.

SONUÇ

En yaygın kullanılan tasniflemeye göre demokratik yönetim şekilleri olan Başkanlık, Yarı Başkanlık ve Parlamentar sistemlerin avantaj ve dezavantajları çalışmada detaylı olarak anlatılmıştır. Parlamentar sistemin

en çok eleştirilen yönü zayıf, etkinliği düşük ve istikrarsız hükümetlere yol açmasıdır. Bu durum hükümetlerin uzun vadeli planlar yapamaması ve ülkenin refah maksimizasyonunu sağlayamamasına yol açmaktadır. Parlamenter sistemle yönetilen ülkeler bir kısmı yaşanan hükümet istikrarsızlıklarının çözümü için sistemin kendi içerisinde düzenleme ve aksak yönlerini giderme anlamına gelen parlamenterizmin rasyonelleştirilmesi uygulamalarına yönelmiş, bir kısmı ise başkanlık veya yarı başkanlık modeline geçmiş veya tartışmıştır (Becerren ve Kalağan, 2007: 164; Kahraman, 2012: 431). Parlamenter sistemlerini revize eden (rasyonelleştiren) ülkeler için İngiltere, Almanya, İtalya, 1992'deki anayasa değişikliği ile İsrail örnek verilebilir (Onar, 2005: 81). Yarı başkanlık sistemine geçişi tercih eden ülkelerin öncüsü ise Fransa olmuştur (Onar, 2005: 82). Türkiye'de de geçmişte yaşanan hükümet istikrarsızlıkları nedeniyle Başkanlık sistemine geçiş için bir anayasa değişikliği teklif edilmiş ve 16 Nisan 2017 tarihinde halk oylamasıyla kabul edilmiştir. Başkanlık sistemi ise yönetimin kişiselleşmesi, otoriter bir rejim oluşması ve demokratik gelişmişlik seviyesinin düşmesi tehlikeleri yönünden sıkça eleştirilmektedir.

Bu çalışmada başkanlık sistemi veya yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere göre ekonomik gelişimin parlamenter sistemle yönetilen ülkelere göre daha yüksek olup olmadığı, ayrıca başkanlık ve yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere göre demokratik gelişmişlik seviyesinin parlamenter sistemle yönetilen ülkelere göre daha düşük olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere kişi başı reel milli gelir artışı (yıllık % 2,56), yarı başkanlık (% 2,20) ve parlamenter sistemle (% 1,74) yönetilen ülkelere göre daha yüksek çıkmış ve başkanlık ve parlamenter sistem arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p=0,012$). Bu farklar yürütmedeki istikrarın ekonomik performansa olumlu etkisini ampirik olarak doğrulamaktadır. Demokratik gelişmişlik seviyesi olarak ise parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin (9,00), başkanlık (7,19) ve yarı başkanlık (5,37) ile yönetilen ülkelere göre

daha yüksek bir seviyeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki farklar istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p=0,01$). Aynı durum sivil özgürlükler seviyesi içinde geçerli olup, parlamenter sistemle yönetilen ülkelerde sivil özgürlükler (9,69), başkanlık (8,43) ve yarı başkanlık (5,92) ile yönetilen ülkelere göre daha yüksektir ($p=0,001$).

Bu sonuçlara göre, daha hızlı bir ekonomik büyüme için, parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin, gerek parlamenter sistem içinde kalarak sistemin istikrarlı ve etkin hükümetler çıkarması (rasyonelleştirilmiş parlamenterizm) eğilimi gerekse başkanlık sistemine geçiş eğilimleri makul bir düşünce olarak karşılanabilir. Ancak başkanlık sistemine geçişte demokratik standartların gerilememesi için anayasal düzenlemelere oldukça dikkat edilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Dergiler

Alesina, A., Özler, S., Roubini, N., and Swagel, P., (1996), "Political Instability And Economic Growth", *Journal of Economic Growth*, 1 (2), s. 189-211.

Becerem, E. ve Kalağan, G., (2007), "Başkanlık Ve Yarı-Başkanlık Sistemi; Türkiye'de Uygulanabilirliği Tartışmaları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11): s. 163-181.

Beriş, H.E., (2015), "Demokratik Ülkelerde Hükümet Sistemleri", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 50 (1) : s. 92-109.

Demir, F., (2013), "Yarı Başkanlık Sistemi ve Türkiye", *Journal of Yaşar University*, 8 (Özel): s. 831-876.

Efe, H. ve Kotan, M.L., (2015), "Türkiye'de Hükümet Sistemi Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9): s. 65-94.

Elgie, R., (1999), "The politics of semi-presidentialism", in Robert Elgie (ed.) *Semi-Presidentialism in Europe*, Oxford: Oxford University Press.

Evcimen, G., (1992), "Başkanlık Hükümeti Sistemi: Ratio Politica"sı ve Türkiye", *SBF Dergisi*, 47(1): s. 317-334.

Gözler, K.(a), (2000), "Türkiye'de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir?", *Türkiye Günlüğü*, 62: s. 25-47.

Gül, C. ve Karagöz, K., (2007), "Çağdaş Siyasal Rejimlerde Etkin Yürütme Olgusu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI(1-2): s. 711-752.

Kahraman, M., (2012), "Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık ya da Yarı-başkanlık Sistemlerinin Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18): s. 431-457.

Kalaycıoğlu, E., (2005), "Başkanlık Rejimi: Türkiye'nin Diktatörlük Tehdidıyla Sınava", *Türkiye Barolar Birliği Yayını*, (77): s. 13-30.

Onar, E., (2005), "Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?", *Türkiye Barolar Birliği, Başkanlık Sistemi*: s. 671-104.

Özkul, F., (2012), “Başkanlık Sistemi Üzerine Amerika Birleşik Devletleri ve Azerbaycan Modeli Karşılaştırılması”, TBB Dergisi 103: s. 85-110.

Szilagyı, I. M., (2009), “Presidential versus Parliamentary Systems”, AARMS, 8(2): s. 307-314.

Shugart, M.S., (2005), “Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns”, French Politics (3): s. 323-351.

Tataroğlu, M., (2006), “Parlamentar ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, Yönetim ve Ekonomi, 13(1): s. 98-119.

Tunç, H. ve Yavuz, B., (2009), “Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi”, TBB Dergisi, s. 81: 1-39.

Turan, İ., (2005), “Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özlem”, Türkiye Barolar Birliği, Başkanlık Sistemi: s. 113-124.

YAZICI, S., (2005), “Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, Türkiye Barolar Birliği, Başkanlık Sistemi: s. 125-142.

Yücel, B., (2003), “Yarı Başkanlık Sisteminin Hükümet Modeli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Fransa Modeli ve Komünizm Sonrası Polonya”, 52(4): s. 335-364.

Yüksel, C., (2013), “Türkiye’nin Gelecek Siyasi Sistem Tercihi Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm, Yarı-Başkanlık ve Başkanlık Sistemleri”, Yasama Dergisi 25: s. 38-70.

Kitaplar

Arslan, R., (2013), *Demokratik Yönetim Sistemleri*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Berberoğlu, C.N. ve Erdoğan, L., (2013), *İktisada Giriş II*, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, 2. Baskı

Gözler, K. (b), (2010), *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa.

Lijphart, A., (1986), *Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydışmacı Yönetim Örüntüleri*, (Çev. E. Özbudun ve E. Onulduran). Ankara: Yetkin Yayınları.

Sartori, G., (1997), *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. E. Özbudun) Ankara: Yetkin

Yayınları.

Teziç, E., (2005), Anayasa Hukuku, Kırklareli, Beta Basım Yayın Dağıtım.

Ünver, Ö. vd., (2016), Temel İstatistik Yöntemler, Seçkin Yayınları, 8. Baskı, Ankara.

Kurum Yayını

Karahan, H. ve Karagöl, E. T., (2014), “Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar”, Seta Perspektif (41), s. 1-5.

TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, (2014), “Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)”, Ankara: TBMM Basımevi

İnternet Kaynakları

<http://www.economist.com>

<http://www.worldbank.org.tr>